

SLOVESNO-MENNÉ KOLOKÁCIE V NEMECKOM JAZYKU Z POHĽADU ICH KATEGORIZÁCIE

VERB-NOMINAL COLLOCATIONS IN THE GERMAN LANGUAGES FROM THE PERSPECTIVE OF THEIR CATEGORIZATION

KATARÍNA SERESOVÁ

Abstrakt

Medzi javy, ktoré sa opäť dostali do popredia záujmu lingvistov patria kolokácie, pozostávajúce zo substantívnej zložky ako hlavného nositeľa sémantického významu celej kolokácie a funkčného, sémanticky slabého slovesa. Hlavným zámerom predkladaného príspevku je vysvetliť, na akej báze tieto kolokácie fungujú a poskytnúť ich klasifikáciu pohľadu rôznych lingvistov ako aj z pohľadu rôznych kritérií. Medzi tieto kritériá zaradujeme hľadisko syntaktickej štruktúry kolokácií, hľadisko morfológického prostredia funkčného slovesa, hľadisko slovesného spôsobu alebo hľadisko priebehu slovesného deja. Metodický príspevok vychádza z analýzy prác mnohých nemeckých a slovenských lingvistov ako aj analýzy nemeckých textov.

Kľúčové slová: slovesno-menné kolokácie, klasifikačná typológia, morfológické prostredie, slovesný spôsob, priebeh slovesného deja.

Abstract

Among the phenomena that have once again come to the forefront of linguists' interest are collocations, consisting of the noun component as the main bearer of the semantic meaning of the whole collocation and a functional, semantically weak verb. The main purpose of this paper is to explain on what basis these collocations work and to provide their classification from the point of view of different linguists as well as from the point of view of different criteria. These criteria include the aspect of the syntactic structure of collocations, the aspect of the morphological environment of a functional verb, the aspect of the verbal form or the aspect of the course of a verbal action. Methodologically, the paper is based on an analysis of the work of many German and Slovak linguists as well as an analysis of German texts.

Keywords: verb-nominal collocations, classification typology, morphological environment, verb form, verb process.

Úvod

V priebehu posledných dvoch desaťročí sme mohli v rámci štúdia jazykovedných javov pozorovať v porovnaní s javmi z konca 20. storočia výrazné zmeny. Tieto zmeny možno charakterizovať ako obnovenie záujmu lingvistov o gramatické a lexikálne roviny jazyka a ich pomalý odklon od výlučného zameriavania sa iba na komunikačnú funkciu jazyka.

Učítelia cudzích jazykov a niektorí lingvisti sa dlho zameriavali na komunikáciu na úkor rozvoja jazykových kompetencií študentov. Ovládanie gramatických pravidiel však prispieva k zvyšovaniu jazykových a komunikačných schopností študentov. Z tohto dôvodu sa v tejto práci chceme zamerať na jeden z morfológických javov, ktoré lingvisti (spolu s ďalšími zložkami jazykového systému) postavili do popredia svojich výskumov. Tieto javy zahŕňajú niektoré vybrané morfosyntaktické štruktúry, t. j. kolokácie, pozostávajúce zo substantívnej zložky ako hlavného nositeľa sémantického významu celej kolokácie a funkčného slovesa (sémanticky slabé sloveso). Tieto významovo slabé slovesá čiastočne stratili lexikálny význam a zvyčajne pôsobia ako nositeľ gramatických kategórií. Už v tridsiatych rokoch 20. storočia tento fenomén a jeho

historické pozadie opísal americký lingvista George O. Curme a členovia pražskej jazykovednej školy (Vachek, 1973). Vachek poukazuje na „*častý posun sémantického ťažiska od konečného slovesa k niektorému nominálnemu prvku danej vety*“ (Vachek, 1973, s. 53).

K slovesno-menným kolokáciám pristupujeme ako k lexikalizovaným kolokáciám, ktoré predstavujú konkrétny typ dvoj- alebo viacslovných kolokácií. Tieto spojenia predstavujú úplné a samostatné lexikálne jednotky. Konštitutívnym prvkom tohto lexikalizovaného spojenia je kategorizačné slovo (Kačala 1993, 2009), ktoré sa označuje ako funkčné alebo ľahké sloveso (Callou-Avelar 2013); druhou zložkou kolokácie je nekategorické slovo - podstatné meno, ktoré vyjadruje konkrétne zložky celého slova kolokácia.

Tento príspevok sa zaoberá slovesno-podstatnými kolokáciami klasifikovanými podľa rôznych kritérií. Náš prístup k klasifikácii slovesných kolokácií je založený jednak na našich vlastných skúsenostiach získaných pri excerpácii, analýze a interpretácii mnohých ekonomických textov v nemčine; na druhej strane o porovnaní prístupov k tejto téme viacerými nemeckými a českými a slovenskými jazykovedcami.

Prehľad literatúry

Na úvod sa zamyslime nad tým, ako nemeckí autori pristupujú ku klasifikácii slovesno-menných kolokácií. Nemecký jazykovedec Peter von Polenz (1963) rozdelil tieto kolokácie do dvoch skupín, teda na skupinu sloves s podstatným menom v akuzatívnych frázach a skupinu sloves s podstatným menom v predložkových frázach, resp. kolokáciách. Polenz (1987) sa vo svojej neskoršej práci zameral na predložkové slovesno-menné kolokácie a kolokácie s pasívnym významom, napríklad: *Anerkennung finden* (získať uznanie / byť uznaný). Ďalším kritériom, ktoré tento autor používa, je schopnosť slovesno-menných kolokácií vytvárať komutatívne rady. Táto podtrieda je rozdelená do troch skupín:

- 1) Konkrétne podstatné meno sa môže združovať s piatimi rôznymi slovesami a vytvárať slovesno-menné kolokácie, napr.: *in Bewegung bringen / kommen / sein / bleiben / halten* (uviesť do pohybu; dostať sa do pohybu; byť v pohybe; pokračovať v pohybe).
- 2) Konkrétne podstatné meno sa môže združovať so štyrmi slovesami a vytvárať slovesno-menné kolokácie; najčastejší prípad je napr.: *in Umlauf bringen / kommen / sein / bleiben* (uviesť do obehu; dostať sa do obehu; byť v obehu; zostať v obehu).
- 3) Konkrétne podstatné meno sa môže spojiť s dvoma slovesami a vytvoriť slovesno-menné kolokácie (táto možnosť je veľmi zriedkavá), napr.: *zur Sprache bringen / načať tému / zur Sprache kommen* (byť predmetom diskusie) (P. von Polenz, 1987, s. 175).

Klasifikácia podľa Helbiga

Nemecký lingvista G. Helbig (1979) popisuje niekoľko typov slovesno-menných kolokácií, ktoré sa líšia formou, ale iba dva z nich možno označiť ako ohniskové:

- Funkčné sloveso + predložka + podstatné meno, napr.: *zur Anwendung kommen* (uviesť do používania / použiť);
- Funkčné sloveso + podstatné meno v akuzatívnom prípade, napr.: *Abschied nehmen* (odísť od niekoho / rozlúčiť sa);
- Funkčné sloveso + podstatné meno v nominatíve, napr.: *es besteht eine Übereinstimmung* (existuje zhoda);
- Funkčné sloveso + podstatné meno v datíve, napr.: *sich einer Prüfung unterziehen* (podrobiť sa skúške);
- Funkčné sloveso + podstatné meno v genitíve, napr.: *einer Untersuchung bedürfen* (vyžadovať vyšetrenie); *der Meinung sein* (zastávať názor / byť názoru).

Klasifikácia sloveso-menných kolokácií inými autormi

Podobne ako Helbig, aj Richter (1988, s. 339) zastáva názor, že prvé dva typy klasifikácie sú v každodennej nemeckej konverzácii najrozšírenejšie. Problematiku slovesno-mennej

kolokačnej klasifikácie skúmali aj napr. L. Götze a E. W. B. Hess-Lüttich (1989), autori knihy „Knaurs deutsche Grammatik“, ktorí delia slovesno-menné kolokácie na tieto tri skupiny:

1. Funkčné sloveso + podstatné meno + predložka; napr. *in Anspruch nehmen* (uplatniť nárok);
2. Funkčné sloveso + člen + predložka + podstatné meno; v tejto skupine sa určitý člen spája s predložkou, napr.: *zur Verfügung stehen* (byť k dispozícii);
3. Funkčné slovesá + podstatné meno (v akuzatíve); napr.: *Abschied nehmen* (rozlúčiť sa), napr.: *Vereinbarungen treffen* (uzavrieť dohodu, dohodnúť sa) a podobne.

Klasifikačná typológia slovesno-menných kolokácií

V zásade možno slovesno-menné slovné spojenia rozčleniť z hľadiska ich syntaktickej štruktúry na dve skupiny.

Do prvej skupiny patrí kolokácia typu sloveso + predložka + podstatné meno, napríklad: *in Betracht kommen* (pripadať do úvahy); *in Einklang bringen* (uviesť do súladu / harmónie / rovnováhy); *im Vordergrund stehen* (stáť v popredí); *zum Schluß kommen* (dospieť k záveru); *unter Druck setzen* (dostať pod tlak); *zum Ergebnis führen* (viest' k záveru); *in die Falle geraten* (padnúť do pasce) a mnoho ďalších. (V nemčine je v súlade s princípom vetného rámca sloveso na konci frázy / kolokácie).

Druhá skupina zahŕňa kolokácie pozostávajúce z slovesa a podstatného mena v akuzatíve, t. j. bez predložky, napríklad: *Dienste leisten* (poskytovať služby); *Kontakt halten* (udržiavať kontakt); *Schluß ziehen* (vyvodíť záver); *eine Frist setzen* (stanoviť lehotu); *Entscheidungen fällen* (urobiť rozhodnutie / rozhodovať); *einen Mißgriff tun* (urobiť chybu); *die Oberhand gewinnen* (vyhrať prevahu).

Klasifikácia funkčných sloves podľa ich morfológického prostredia

Iný prístup ku klasifikácii slovesno-menných kolokácií je založený na morfológickom prostredí funkčných sloves, ktoré sú súčasťou týchto kolokácií. (Helbig, 1979), napríklad:

1. Nemecké slovesá, ktoré sa kolokujú iba s predložkovým podstatným menom, napr. *sich befinden, bleiben, gehen, gelangen, geraten, kommen, liegen, sein, setzen, stehen, treten, versetzen* a ďalšie. Porovnaj: *im Zentrum stehen* (byť / stáť v strede); *zur Verfügung stehen* (byť k dispozícii); *im Verhältnis stehen* (byť vo vzťahu); *im Gegensatz stehen* (byť v rozpore); *zur Wahl stehen* (mať možnosť voľby).
2. Slovesá, ktoré sú spojené s podstatným menom iba v akuzatíve, napr.: *aufnehmen, ausüben, bekommen, besitzen, erfahren, erheben, genießen, leisten, machen, treffen, üben, unternehmen* atď. Porovnajme nasledujúce dvojice slovesno-podstatných kolokácií: *Ausdruck finden* (vyjadriť); *Anwendung finden* (použiť); *Niederschlag finden* (uplatniť); *Ende finden* (ukončiť); *Gebrauch machen* (využiť); *Abschreibungen machen* (robiť odpisy); *Einschränkungen machen* (robiť obmedzenia); *Unterschied machen* (urobiť rozdiel / rozlišovať); *Entscheidungen / Maßnahmen / Annahme / Voraussetzung treffen* (rozhodovať; prijímať opatrenia; predpokladať).
3. Slovesá, ktoré kolokujú s podstatnými menami s predložkami a tiež s podstatnými menami v akuzatíve, napr. *führen, geben, haben, halten, nehmen, stellen* a ďalšie; porovnaj: *im Auge haben* (mať na mysli); *Einfluß / Wirkung haben* (mať vplyv / účinok); *in Kauf / zur Erklärung nehmen* (vziať do úvahy; vysvetliť pomocou niečoho); *Abstand / Einfluß / Verlauf nehmen* (dištancovať sa; mať vplyv / vplývať; prebiehať).

Kritérium slovesného spôsobu (Aktionsart)

Kolokácie sloves a podstatných mien možno rozdeliť aj vzhľadom na iné aspekty, napríklad vzhľadom na všeobecný význam slovesného spôsobu (Aktionsart):

1. Slovesno-menné kolokácie, ktoré vyjadrujú stav a označujú sa ako duratívne, napríklad: *Entscheidung treffen / fällen* (urobiť / prijať rozhodnutie, rozhodnúť).

2. Slovesno-menné kolokácie, ktoré vyjadrujú zmenu stavu (začiatok deja), sa označujú ako inchoatívne, napríklad: *in Betracht ziehen* (brať do úvahy); *in Erwägung ziehen* (zohľadniť); *in Gebrauch nehmen* (používať); *zur Kenntnis nehmen* (uznať, vziať na vedomie).
3. Slovesno-menné kolokácie, ktoré vyjadrujú ovplyvnenie stavu alebo zmenu stavu cudzím zapríčinením, sa označujú ako kauzatívne, napríklad: *in Bewegung nehmen* (uviesť do pohybu); *in Betrieb nehmen* (uviesť do prevádzky); *in Umlauf setzen* (uviesť do obehu).

Kritérium spôsobu priebehu slovesného deja

Ďalším klasifikačným kritériom slovesno-menných kolokácií je ich gramatický význam, konkrétne to, či kolokácia vyjadruje aktívny alebo pasívny význam.

Prvú skupinu tvoria slovesno-menné slovné spojenia vyjadrujúce nepasívny slovesnorodový význam, ktoré je možné transformovať na konštrukciu pasívneho významu pomocou pasívneho tvaru zodpovedajúceho lexikálneho slovesa, napr.: *Das neue Buch findet Anerkennung* (nepasívny význam). (Kniha nachádza prijatie (u čitateľov)); *Das Buch wird anerkannt*. (Pasívny význam) (Kniha získava uznanie.)

Rovnako pasívna transformácia v nemčine je možná v prípade slovies: *sich befinden*, *bleiben*, *bekommen*, *erfahren*, *gehen*, *gelangen*, *genießen*, *geraten*, *kommen*, *laufen*, *liegen* a pod.

Druhú skupinu tvoria slovesno-menné slovné spojenia s aktívnym slovesnorodovým významom, ktoré je možné pomocou aktívnych slovesných tvarov zodpovedajúcich slovies transformovať do voľných syntaktických konštrukcií, napr.: *Wir bringen das Stück zur Aufführung*. (Kolokácia slovies a podstatných mien) (Uvádžame hru.) *Wir führen das Stück auf*. (voľná syntaktická konštrukcia). (Uvádžame divadlo.)

Podobne je aktívna transformácia možná pri slovesách *aufnehmen*, *ausüben*, *erteilen*, *führen*, *geben*, *halten*, *leisten*, *machen*, *nehmen*, *setzen*, *stellen*, *treffen*, *unternehmen*, *versetzen* a ďalší, napr.: *Der Professor führt eine heftige Diskussion*. (slovesno-menná kolokácia). (Profesor vedie vášnivú diskusiu. *Der Professor diskutiert heftig*. (voľná syntaktická konštrukcia obsahujúca plnovýznamové sloveso). (Profesor vášnivo diskutuje.) *Die Aktionäre müssen heute in der Hauptversammlung eine wichtige Entscheidung treffen*. (sloveso-menná kolokácia). (Dnes musia akcionári na valnom zhromaždení urobiť dôležité rozhodnutie.) *Die Aktionäre müssen heute über etwas Wichtiges entscheiden*. (voľná syntaktická konštrukcia). (Dnes musia akcionári rozhodnúť o niečom veľmi dôležitom.)

Tretia skupina obsahuje slovesno-menné slovné spojenia, ktoré sú medzi prvou a druhou skupinou a označujú stavy alebo vlastnosti, ktoré je možné transformovať na voľné syntaktické slovné spojenia s nepasívnym významom, spravidla pozostávajúcím z kopule a prídavného mena, napr.: *Er hat Mut*. (sloveso-menná kolokácia) Má odvalu. / *Er ist mutig*. (voľné syntaktické spojenie) / Je odvážny.

Podobne je to aj v prípade slovies *besitzen*, *sein* a *stehen* (porovnaj: Helbig, 1979). Posledným kritériom, ktoré vo svojej práci použil Helbig (1984), je rozdelenie založené na sémantike funkčných slovies (kontakt, emócia atď.). Autor však spochybňuje použiteľnosť kritéria založeného na príliš mnohých sémantických odtieňoch.

V slovenčine a nemčine znamená tendencia k používaniu viacslovných kolokácií trendy k multiverbizácii a nominalizácii. Horecký označuje multiverbizačné procesy ako indikátory prostriedkov trendov funkčného štýlu (Horecký, 1989, s. 251, cit. Ondrejová, 2015). Ondrejová poznamenáva, že rastúci počet slovesných a podstatných kolokácií v jazykoch (vrátane slovenčiny) naznačuje trend nominalizácie a vedie k zníženiu agentívnej povahy textov (Ondrejovič, 1988). Zatiaľ čo v slovenskom jazyku je tento trend zreteľný v štýle politického písania a v administratívnom štýle, kde tieto konštrukcie zvyšujú abstraktnú povahu textu, v nemčine sa multiverbizácia používa vo formálnej aj neformálnej komunikácii. V porovnaní s ich jednoslovnými ekvivalentmi sú multiverbiálne kolokácie vnímané ako formálnejšie. Slovenskí jazykovedci tiež rozlišujú slovesné a slovné spojenia podľa stupňa fixného charakteru, napríklad Jarošová (2007). Ondrejová (2015) rozlišuje dve skupiny, v prvej sa kolokácia skladá z

vymeniteľného slovesa a podstatného mena, napr. analyzovať / dominovať / vstúpiť / preniknúť atď. a druhú skupinu tvoria multiverbiálne kolokácie, ktoré sa označujú ako analytické slovesno-podstatné mená kolokácií, napríklad urobiť / prijať rozhodnutie), uskutočniť / uskutočniť platbu.

Záver

Kolokácie sloviac a podstatných mien patria k novoobjaveným prvkom jazyka, ktoré študovali početní lingvisti v rôznych jazykoch (napr. Callou – Avelar, 2013; Seresová, 2009). Podľa nášho názoru je táto pozornosť pochopiteľná, až nevyhnutná, pretože spolu s terminológiou patria slovesno-menné slovné spojenia k najvýraznejším charakteristickým znakom profesionálnej komunikácie, ktorá sa v dôsledku spoločenských a politických zmien v poslednom čase posúva do popredia pozornosti lingvistov (napr. Ološtiak, 2012; Ondrejová, 2015). Avšak na rozdiel od slovenčiny, kde sú pre vedecké alebo administratívne registre charakteristické multiverbiálne kolokácie, v nemčine sa tieto kolokácie často používajú aj v každodennom rozhovore. Tento jav a jeho výskyt v rôznych registroch úspešne opísali členovia pražskej školy (Vachek, 1973). vzhľadom na skutočnosť, že štúdium odbornej komunikácie neustále nadobúda na význame, mali by sa študenti a učitelia vysokých škôl a univerzít so študijnými programami zameranými na štúdium cudzích jazykov alebo na aplikovanú lingvistiku zaoberať trendmi a charakteristickými jazykovými prostriedkami odbornej komunikácie.

Literatúra

- CALLOU, D., AVELAR, J. 2013. Ter/Haver-Constructions and Verbal Agreement. In: *Journal of Portuguese Linguistics*, 12-2 (2013), s. 187 – 208.
- EISENBERG, P. 1999. *Grundriß der deutschen Grammatik*. Bd.2. Der Satz. Stuttgart: Metzler.
- HELBIG, G.. 1979. Probleme der Beschreibung von Funktionsverbgefügen im Deutschen. In: *Deutsch als Fremdsprache* 16, s. 273 – 286.
- HELBIG, G. 1984. *Studien zur deutschen Syntax*, Bd. 2. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, s. 163 – 188.
- HELBIG, G., BUSCHA, J. 1999. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. 19. vydanie, Leipzig, Berlin, München: Langenscheidt.
- HERRLITZ, W. 1973. *Funktionsverbgefüge vom Typ 'in Erfahrung bringen'*. Ein Beitrag zur generativ-transformationellen Grammatik des Deutschen. Vol. 1 Linguistische Arbeiten, Tübingen: Niemeyer.
- JAROŠOVÁ, A. 2007. Collocation: The Problem of Definition. In: *Jazykovedný časopis*, 58 (2), s. 81 – 102.
- KAČALA, J. 1993. Kategoriálne slová v slovných spojeniach. In: *Jazykovedný časopis*, 44 (1), s. 14 – 24.
- KAČALA, J. 2009. Analytické pomenovanie typu sloveso – príslovkový výraz. In: *Kultúra slova*, č. 43, 2009, 3, s. 129 – 37.
- OLOŠTIAK, M., IVANOVÁ, M., GENČI, J. 2012. Slovník viacslovných pomenovaní (lexikografický, lexikologický a komparatívny výskum). Konceptia projektu. In: *Slovenská reč*, 5 – 6, 2012, s. 257 – 274.
- ONDREJOVÁ, Z. 2015. Multiverbizačné spojenia v odbornom anglickom jazyku a ich nácvik na seminároch ESP. In: *Interdisciplinárny pohľad na výskum cudzích jazykov : zborník vedeckých prác [e-source]*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV, s. 150 – 161. CD-ROM. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave.
- PAULINY, E. 1989. *Slovenská gramatika*. Bratislava: SPN. 323 s.

POLENZ, P. VON. 1989. Funktionsverbgefüge im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. In: *Internationales Handbuch zur Lexikographie. HSK 5.1.*

RICHTER, G. 1988. Funktionsverbgefüge in der gegenwärtigen deutschen Alltagssprache und frei gesprochenen Wissenschaftssprache – einige methodische Grundfragen und Analyseergebnisse. In: *Deutsch als Fremdsprache, 25 (6), s. 337 – 341.*

SERESOVÁ, K. 2009. Charakteristik der Funktionsverbgefüge. In: *Lingvistika a lingvodidaktika IV. : zborník vedeckých prác [elektronický zdroj].* Bratislava: Z-F LINGUA, s. 32 – 40.

VACHEK, J. 1973. *Selected Chapters from English Syntax.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Kontakt

Doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

Ekonomická univerzita

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra jazykovedy a translatológie

Dolnozemská 1, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

Email: katarina.seresova@euba.sk